

O‘ZBEKISTON TO‘QIMACHILIK SANOATIDA LOGISTIKA VA TA‘MINOT ZANJIRLARINI BOSHQARISH

Isroilov Madaminjon Muxsinovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

ORCID: 0009-0004-0548-9498

isroilov_8181@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20677816>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida logistika va ta‘minot zanjirlarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Mamlakat iqtisodiyotida to‘qimachilik tarmog‘ining ahamiyati, xomashyo ta‘minotidan tortib tayyor mahsulotni tashqi bozorlarga yetkazib berishgacha bo‘lgan jarayonlarda logistik tizimlarning o‘rni yoritilgan. Shuningdek, sohadagi mavjud muammolar, raqamlashtirish imkoniyatlari va xalqaro tajribalar asosida ta‘minot zanjirlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: to‘qimachilik sanoati, logistika, ta‘minot zanjiri, eksport, raqamlashtirish, transport infratuzilmasi, samaradorlik.

O‘zbekiston to‘qimachilik sanoati milliy iqtisodiyotda yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish, sanoat kooperatsiyasini kengaytirish, aholi bandligini ta‘minlash va eksport tushumlarini oshirish nuqtayi nazaridan muhim strategik tarmoqlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda paxta xomashyosi bazasining mavjudligi, qayta ishlash quvvatlarining bosqichma-bosqich kengayib borishi, klaster tizimining shakllanishi hamda tayyor to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlariga bo‘lgan tashqi talabning ortishi ushbu sohaning iqtisodiy salohiyatini yanada oshirmoqda. Biroq zamonaviy bozor sharoitida tarmoq raqobatbardoshligini faqat ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish yoki xomashyo resurslariga egalik qilish bilan ta‘minlab bo‘lmaydi. Bunda xomashyodan tayyor mahsulotgacha bo‘lgan barcha jarayonlarni yagona iqtisodiy tizim sifatida muvofiqlashtirish, logistika oqimlarini samarali tashkil etish va ta‘minot zanjirlarini ilmiy asosda boshqarish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

To‘qimachilik sanoatida ta‘minot zanjiri paxta yetishtirish, paxta tolasini tayyorlash, ip-kalava ishlab chiqarish, mato to‘qish, bo‘yash-pardozlash, tayyor tikuv-trikotaj mahsulotlarini ishlab chiqarish, qadoqlash, ichki va tashqi bozorlarga yetkazib berish kabi o‘zaro bog‘liq bosqichlardan iborat murakkab jarayondir. Ushbu bosqichlarning har biri alohida iqtisodiy funksiyaga ega bo‘lsa-da, ularning yakuniy samarasi butun zanjirning muvofiq ishlashiga bog‘liq. Masalan, xomashyo yetkazib berishdagi kechikish ishlab chiqarish rejasining buzilishiga, ombordagi ortiqcha zaxiralar aylanma mablag‘larning muzlab qolishiga, transport xarajatlarining yuqoriligi esa mahsulot tannarxining oshishiga olib keladi. Shu sababli to‘qimachilik korxonalarida logistika faqat mahsulotni tashish yoki omborda saqlash faoliyati sifatida emas, balki ishlab chiqarish, moliyaviy resurslar, bozor talablari va eksport majburiyatlarini bog‘lovchi boshqaruv mexanizmi sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston sharoitida to‘qimachilik sanoati logistikasining o‘ziga xos jihati shundaki, tarmoqda xomashyo bazasi, qayta ishlash korxonalari va eksport yo‘nalishlari hududlar kesimida turlicha joylashgan. Bu esa transport masofasi, ombor infratuzilmasi, hududiy kooperatsiya, mahsulot oqimlarini rejalashtirish va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kompleks tarzda baholashni talab qiladi. Ayniqsa, tayyor mahsulot eksportida yetkazib berish muddati, shartnoma

intizomi, mahsulot sifatining saqlanishi, xalqaro logistika talablariga rioya etish va bojxona jarayonlarining tezkorligi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Xalqaro bozorda xaridor uchun mahsulot narxi va sifati bilan bir qatorda uning o'z vaqtida, belgilangan hajmda va barqaror tarzda yetkazib berilishi ham muhim ahamiyatga ega. Demak, logistika samaradorligi eksport raqobatbardoshligining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ta'minot zanjirlarini boshqarishda asosiy vazifalardan biri resurslar harakatini rejalashtirish va muvofiqlashtirishdir. Bunda korxona xomashyo zaxiralari, ishlab chiqarish quvvatlari, buyurtmalar portfeli, ombordagi tayyor mahsulotlar va yetkazib berish muddatlari bo'yicha yagona axborot tizimiga ega bo'lishi zarur. Amaliyotda mazkur jarayonlarning yetarli darajada raqamlashmagani ayrim korxonalarda ortiqcha zaxiralarning shakllanishi, ishlab chiqarish jarayonida uzilishlar, buyurtmalarni bajarishda kechikishlar va logistika xarajatlarining ortishiga sabab bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan ERP, WMS, SCM kabi raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish to'qimachilik sanoatida ta'minot zanjirlarini samarali boshqarishning muhim shartidir. Ushbu tizimlar xomashyo kirimi, ishlab chiqarish bosqichlari, ombor qoldiqlari, tayyor mahsulot harakati va yetkazib berish holatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Natijada boshqaruv qarorlari aniq ma'lumotlarga asoslanadi, xarajatlarni qisqartirish va resurslardan oqilona foydalanish imkoniyati kengayadi.

To'qimachilik sanoatida klaster yondashuvi logistika va ta'minot zanjirlarini takomillashtirishda alohida o'rin tutadi. Klaster tizimi doirasida paxta yetishtiruvchi xo'jaliklar, dastlabki qayta ishlash korxonalari, ip-kalava va mato ishlab chiqaruvchilar, bo'yash-pardozlash sexlari, tikuv-trikotaj korxonalari, logistika markazlari va eksport qiluvchi subyektlar o'rtasida ishlab chiqarish-iqtisodiy bog'liqlik kuchayadi. Bu esa xomashyo ta'minotidagi uzilishlarni kamaytirish, ishlab chiqarish jarayonini barqaror rejalashtirish, mahsulot tannarxini pasaytirish va eksportbop tayyor mahsulotlar ulushini oshirishga xizmat qiladi. Biroq klaster tizimining samaradorligi uning faqat tashkiliy shakli bilan emas, balki ichki logistika aloqalari, shartnomaviy munosabatlar, axborot almashinuvi va moliyaviy intizom darajasi bilan belgilanadi.

Shu bilan birga, to'qimachilik sanoatida logistika xarajatlarini kamaytirish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Transport yo'nalishlarini optimallashtirish, hududiy logistika markazlarini rivojlantirish, ombor xo'jaligini modernizatsiya qilish, konteyner tashuvlaridan kengroq foydalanish va eksport yuklarini birlashtirilgan holda tashish tizimini yo'lga qo'yish orqali mahsulotning yakuniy tannarxiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Bu ayniqsa tashqi bozorlarda narx raqobati kuchli bo'lgan sharoitda muhimdir. Chunki logistika xarajatlarining yuqoriligi ishlab chiqarishda erishilgan samaradorlikni pasaytirishi va mahsulotning xalqaro bozordagi ustunligini cheklashi mumkin.

Ta'minot zanjirlarini boshqarishda xavflarni oldindan baholash ham muhim ahamiyatga ega. Xomashyo narxining o'zgarishi, transportdagi uzilishlar, tashqi bozor talabining pasayishi, valyuta kurslaridagi tebranishlar, xalqaro sertifikatlash talablari va bojxona jarayonlaridagi kechikishlar to'qimachilik korxonalarining barqaror faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun korxonalarda ta'minot zanjiri xavflarini boshqarish tizimini shakllantirish, muqobil yetkazib beruvchilar bilan ishlash, eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish va zaxiralarni me'yoriy darajada rejalashtirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston to'qimachilik sanoatida logistika va ta'minot zanjirlarini boshqarishni takomillashtirish tarmoqning barqaror rivojlanishi, eksport salohiyatini kengaytirish va mahsulot raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Buning uchun to'qimachilik korxonalarida raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, klasterlar o'rtasida

kooperatsiyani kuchaytirish, ombor va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, eksport logistikasini xalqaro talablarga moslashtirish hamda ta'minot zanjiri xavflarini boshqarish amaliyotini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yo'nalishlarda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar to'qimachilik sanoatining xomashyoga asoslangan modeldan yuqori qo'shilgan qiymatli, eksportga yo'naltirilgan va raqobatbardosh ishlab chiqarish tizimiga o'tishini tezlashtiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Kristofer M. *Logistics and Supply Chain Management*. – London: Pearson Education, 2016.
2. Bowersox D.J., Closs D.J., Cooper M.B. *Supply Chain Logistics Management*. – New York: McGraw-Hill, 2019.
3. Waters D. *Supply Chain Risk Management*. – London: Kogan Page, 2018.